

ПРОФЕСІЙНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ: ВЧИНКОВО-ЦИКЛІЧНИЙ ПІДХІД

READINESS OF FUTURE PSYCHOLOGISTS FOR PROFESSIONAL SELF-DETERMINATION: DEED-CYCLIC DIMENSION

Стаття присвячена дослідженню професійного самовизначення майбутніх психологів в аспекті вчинково-циклічного підходу. Професійне самовизначення майбутніх психологів визначено як безперервний процес, що актуалізується на різних етапах освітньо-професійної підготовки і включає постійну рефлексію своїх професійно значущих інтересів, цілей, мотивів і цінностей. Доведено, що кожен новий етап самовизначення дає можливість переосмислити свої попередні вибори, узагальнити набуті знання та фаховий досвід і зробити свідомий вибір професії, усвідомлюючи власну відповідальність перед собою й суспільством, утвердження професійних цінностей і розкриття свого потенціалу як фахівця. Професійне самовизначення майбутніх психологів розглянуто як учинковий акт, в єдності його ситуаційного, мотиваційного, дійового і рефлексивного компонентів. Виявлено, що ситуація професійного самовизначення передбачає певну просторово-часову конфігурацію, де особа постає перед вибором професії в умовах соціального тиску й невизначеності; подолання ситуації передбачає її перетворення, зміну чи трансформацію, що дозволяє змінити обставини та пристосувати їх до власних потреб. Показано, що мотивація самовизначення включає боротьбу мотивів, де перемагає найбільш узгоджений із власними ціннісними засадами мотив. Акт (дію) самовизначення обґрунтовано як момент практичного здійснення професійного вибору, в якому майбутній психолог зберігає статус суб'єкта, виступаючи автором власного життя і спрямовуючи свої зусилля на опанування вимогами й нормами професії. Охарактеризовано післядію (рефлексію) професійного самовизначення як осмислення й усвідомлення його правильності, дієвості та адекватності. Доведено, що професійне самовизначення майбутніх психологів має ґрунтуватися на гуманістичних цінностях, забезпечувати свободу вибору, бути осмисленим та мати творчо-перетворюючу природу.

Ключові слова: самовизначення, професійне самовизначення, вчинково-циклічний підхід, ситуація самовизначення, мотивація самовизначення, дія самовизначення, рефлексія самовизначення.

The article is devoted to the study of professional self-determination of future psychologists in the aspect of the deed-cyclic dimension. The professional self-determination of future psychologists is defined as a continuous process that is actualised at different stages of educational and professional training and includes constant reflection on their professionally significant interests, goals, motives and values. It is proved that each new stage of self-determination provides an opportunity to rethink one's previous choices, summarise the acquired knowledge and professional experience and make a conscious choice of profession, realising one's own responsibility to oneself and society, affirming professional values and unlocking one's potential as a specialist. The professional self-determination of future psychologists is considered as an act of action, in the unity of its situational, motivational, action and reflective components. It has been found that the situation of professional self-determination involves a certain spatial and temporal configuration, where a person faces the choice of profession in conditions of social pressure and uncertainty; overcoming the situation involves its transformation, change or transformation, which allows changing circumstances and adapting them to one's own needs. It is shown that the motivation for self-determination includes a struggle of motives, where the motive that is most consistent with one's own value principles wins. The act (action) of self-determination is substantiated as a moment of practical implementation of professional choice, in which the future psychologist retains the status of a subject, acting as the author of his own life and directing his efforts to master the requirements and norms of the profession. The author characterises the aftereffect (reflection) of professional self-determination as comprehension and awareness of its correctness, efficiency and adequacy. It is proved that the professional self-determination of future psychologists should be based on humanistic values, provide freedom of choice, be meaningful and have a creative and transformative nature.

Key words: self-determination, professional self-determination, deed-cyclic dimension, self-determination situation, self-determination motivation, self-determination action, self-determination reflection.

УДК 159.928.23:37.047
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2024.68.38>

Шафранський В.В.

к.пед.н., доцент,
доцент кафедри психології і
соціальної роботи
Західноукраїнський національний
університет

Лазарук А.Ф.

здобувач третього рівня вищої освіти
(PhD) за спеціальністю 053 – Психологія
Західноукраїнський національний
університет

Постановка проблеми. Проблема професійного самовизначення майбутніх психологів є однією з найбільш актуальних у сучасній психологічній науці та освітній практиці. В сучасних умовах питання свідомого вибору професійного шляху набуває особливої значущості для здобувачів вищої освіти. Для майбутніх психологів, які покликані працювати з цінностями, емоціями, переживаннями та особистісним розвитком клієнтів, професійне самовизначення постає не лише первинним етапом вибору фаху, але й фундаментом для подаль-

шого індивідуального зростання та професійної самореалізації. Також здійснене професійне самовизначення допомагає студентам не тільки усвідомити свої сенси, інтереси та життєві цілі, але й ефективно планувати майбутнє в умовах постійних змін. Особливо важливим є дослідження професійного самовизначення майбутніх психологів у процесі їх освітньо-професійної підготовки, адже сучасна освіта має сприяти не лише засвоєнню фахових знань, але й розвитку здатності до рефлексії, критичного мислення та свідомого вибору напрямку

професійної діяльності на основі власних ціннісних орієнтирів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідження професійного самовизначення майбутніх психологів є важливим завданням сучасної психологічної науки. Зазначимо, що сутність професійного самовизначення людини є складною та багатогранною проблемою, яка привертала увагу багатьох дослідників. Її глибоко аналізували такі науковці, як О. Арцишевська [2], А. Лазарук [11], В. Рибалка [21] та ін. Вони зосереджували увагу на теоретичних аспектах цього феномена, досліджували взаємозв'язок між особистісним, професійним та іншими видами самовизначення людини. Особливу увагу приділено й професійному самовизначенню сучасних студентів (А. Боднар [3], Ю. Дроздова [19], Д. Закатнов [7], В. Корольчук [19], М. Корольчук [19], Є. Кучеренко [10], В. Осьодло [19], К. Рибалочка [3], А. Сипливий [19] та ін.). Роботи вказаних теоретиків і практиків спрямовані на вивчення особливостей прийняття рішень щодо вибору професії, впливу соціального середовища, освітніх умов та особистісних характеристик на професійний розвиток здобувачів вищої освіти. Специфіку професійного самовизначення майбутніх фахівців в аспекті ціннісно-екзистенційного вибору детально досліджували Т. Антоненко [1], Т. Вілюжаніна [4], Ж. Вірна [5], З. Карпенко [8], А. Маслов [27], Г. Радчук [20], К. Роджерс [28], В. Франкл [22] та ін. Вони розглядали це питання з точки зору екзистенційної та гуманістичної психології, акцентуючи увагу на значенні внутрішніх переконань, цінностей, смисложиттєвих орієнтирів і їхньої ролі у процесі професійного вибору. Вчинковий підхід до самовизначення людини розвивали такі вчені, як П. М'ясоїд [17], В. Роменець [15; 17], А. А. Фурман [23], А. В. Фурман [24] та ін. У їхніх пошукуваннях акцентувалося на тому, що процес самовизначення має включати активні дії, рефлексію та відповідальність особи за свої рішення, що дозволяє досягти гармонії між внутрішнім світом та зовнішніми обставинами. Різні аспекти самовизначення, самоактуалізації та самоздійснення особистості в рамках вітакультурної методології були розглянуті у роботах О. Морщакової [13], А. А. Фурмана [23], А. В. Фурмана [6; 12; 24], О. Є. Фурман [25] та ін., які, висвітлюючи зв'язок між культурними цінностями, життєвими смислами та особистісно-професійним розвитком суб'єкта, підкреслювали важливість гармонійного поєднання індивідуальних та суспільних інтересів. Відтак, можна констатувати, що питання професійного самовизначення у студентському віці залишається одним із ключових у сучасній психологічній науці, а його багатовимірність актуалізує подальше вивчення указаної проблематики.

Виділення невирішених раніше частин проблеми.

Незважаючи на значну кількість праць, присвячених професійному самовизначенню майбутніх фахівців, ряд значущих аспектів залишається недостатньо вивченим. По-перше, недостатньо досліджено вплив ситуативних факторів, таких як зовнішні впливи, наявність свободи вибору, усвідомленість власних професійних інтересів, здібностей та особистісних рис, які впливають на вибір і розвиток професійної траєкторії. По-друге, залишається відкритим питання, як різні мотиви впливають на здатність майбутніх психологів робити усвідомлений вибір професійного шляху. Зокрема, вимагає досліджень взаємозв'язок між внутрішньою мотивацією (бажанням реалізувати себе в професії) й зовнішніми чинниками (соціальний престиж, матеріальна винагорода) та їхнім впливом на прийняття професійних рішень. По-третє, актуальним є вивчення особливостей професійного самовизначення студентів як вольового рішення, яке стає фундаментом для їх подальшого особистісного й професійного зростання, формуючи основу для досягнення майстерності в обраній сфері діяльності. По-четверте, недостатньо уваги приділено впливу рефлексії на здатність студентів оцінювати власні професійні компетенції, усвідомлювати свої сильні й слабкі сторони та коригувати стратегії особистісного й професійного розвитку. При цьому найбільш доцільним видається вивчення професійного самовизначення здобувачів вищої освіти у контексті вчинково-циклічного підходу А. В. Фурмана [24], який визначає аналізований феномен як безперервно повторюваний учинковий акт, що здійснюється у взаємодоповненні ситуативного, мотиваційного, дійового та рефлексивного компонентів. Вважаємо, що трактування професійного самовизначення майбутніх психологів через призму вчинково-циклічного підходу є необхідним як для розуміння динаміки цього процесу, так і для забезпечення необхідних для їхнього самоздійснення, самореалізації і самоактуалізації у закладі вищої освіти психолого-педагогічних умов.

Мета статті – обґрунтувати професійне самовизначення майбутніх психологів в контексті вчинково-циклічного підходу.

Виклад основного матеріалу. Професійне самовизначення є важливим етапом життєвого самоздійснення людини, адже воно визначає її життєвий шлях, кар'єрні орієнтири та можливості самореалізації. Для майбутніх психологів цей процес набуває особливого значення, оскільки їхня професійна діяльність безпосередньо пов'язана з роботою з людьми, глибоким розумінням людської природи та здатністю надавати допомогу в складних життєвих ситуаціях.

Аналіз психологічної літератури (О. Арцишевська [2], А. Боднар [3], Ю. Дроздова [19], Д. Закатнов [7], В. Корольчук [19], Є. Кучеренко [10], В. Рибалка [21], К. Рибалочка [3] та ін.) показує, що професійне самовизначення людини – це складний та багатоетапний процес, який передбачає усвідомлення своїх інтересів, здібностей, цінностей і прагнень, а також вибір професійної діяльності, яка найбільше відповідає її індивідуальним характеристикам і вимогам сучасного соціуму. Важливо враховувати, що це не одноразовий чи одномоментний акт, а цілісна динамічна система, що супроводжує особу протягом усього життя, в ході якої вона здійснює важливі кроки, пов'язані з пошуком свого місця у світі і – в вузькому розумінні – у професійному середовищі.

Як доводять Т. Антоненко [1], Т. Вілюжаніна [4], Ж. Вірна [5], Л. Помиткіна [16], А. А. Фурман [23], В. Шафранський [26] та ін., на початковому етапі професійного самовизначення людина здійснює аналіз своїх інтересів, схильностей і внутрішніх можливостей. Це включає вивчення своїх сильних сторін, а також визначення сфер діяльності, що викликають інтерес і приносять найбільше задоволення. Важливим аспектом є здатність виявити свої здібності, що дозволяють реалізувати себе в певній професійній сфері. Другим етапом є вивчення зовнішніх умов і можливостей професійної самореалізації людини в обраній сфері діяльності, що передбачає ознайомлення з реаліями ринку праці, аналіз професійних вимог і доступних напрямків кар'єрного зростання. На етапі прийняття рішення людина здійснює обґрунтований професійний вибір, який виступає результатом синтезу внутрішніх мотивів-бажань та зовнішніх потенцій-можливостей. Професійне самовизначення на цьому етапі включає не лише вибір конкретної професії, а й розуміння того, яким чином особа зможе реалізувати свій потенціал у відповідній сфері діяльності. Професійне становлення, що відбувається у закладі вищої, професійної чи передвищої освіти, знаменує собою наступний етап професійного самовизначення й охоплює фахове навчання, здобуття необхідних знань і навичок, а також перші кроки в професійній діяльності. На цьому етапі особа усвідомлює правильність, адекватність, реалістичність здійсненого професійного вибору і намагається повноцінно оволодіти обраним фахом. Іншими варіантами розвитку подій можуть стати як розчарування в обраній професії та новий цикл професійного самовизначення, так і початок трудової діяльності чи спрямування власної активності виключно на отримання диплома.

Зазначимо, що професійне самовизначення є ключовим елементом особистісного розвитку майбутніх психологів, вимагаючи

від них гармонійного поєднання внутрішніх переконань, мотивів і здібностей з вимогами соціального довкілля. Також слід враховувати, що культурно-історичний, аксіопсихологічний, гуманістично-екзистенційний та вчинково-циклічний підходи пропонують відмінне розуміння сутності професійного самовизначення людини [11]. Так, культурно-історичний підхід, що ґрунтується на ідеях Л. Виготського [18], підкреслює важливість соціального контексту у формуванні особистості. Згідно з цим підходом, професійне самовизначення майбутніх психологів відбувається через взаємодію з культурними і соціальними нормами, що впливають на формування переконань, цінностей та уявлень про професію. Професійне самовизначення студента не є тільки його індивідуальним вибором, а є результатом соціального навчання, яке охоплює засвоєння професійно важливих знань, практик, цінностей та норм. Аксіопсихологічний підхід зосереджується на ролі цінностей у професійному самовизначенні, стверджуючи, що система цінностей особистості визначає її ставлення до професії, вибір життєвих орієнтирів і засобів досягнення професійних цілей. Для майбутніх психологів це означає, що їхнє професійне самовизначення залежить від представленості у структурі особистості відповідних моральних, етичних та професійних цінностей. Гуманістично-екзистенційний підхід підкреслює важливість самореалізації людини через професію. Згідно з цим підходом, професійне самовизначення є процесом та результатом пошуку сенсу життя і внутрішньої гармонії через здійснений професійний вибір. Майбутні психологи, відповідно до гуманістичних принципів, здійснюють такий вибір, спираючись на свої прагнення та потреби в самовираженні й самоактуалізації. Студенти при цьому спрямовані на таку професійну діяльність, яка дозволить їм реалізувати свій внутрішній потенціал і сприятиме саморозвитку і самоздійсненню. Вибір професії психолога у такому контексті часто ґрунтується на прагненні допомогти іншим, досягти внутрішньої гармонії та розвивати свої особистісні якості. Вчинково-циклічний підхід розглядає професійне самовизначення як циклічний процес, в якому важливими є не лише початковий етап вибору професії, але й постійну актуалізацію цього вибору впродовж навчання та професійної діяльності залежно від змінних обставин, досвіду та особистісного-професійного розвитку.

Відповідно до положень вчинково-циклічного підходу (А. В. Фурман [6; 12; 24]), професійне самовизначення майбутніх психологів можна розглядати як безперервний процес, що повторюється на різних етапах освітньо-професійної підготовки і включає, по мірі поглиблення знань і набуття досвіду, постійну

рефлексію й осмислення своїх професійно значущих інтересів, цілей, мотивів і цінностей. Навіть після завершення навчання в університеті професійне самовизначення не припиняється, а переходить у нову фазу. Зокрема, у процесі професійної діяльності психологи знову і знову стикаються з необхідністю оцінки й коригування своїх професійних орієнтирів, враховуючи як зміни в структурі і змісті власної ціннісно-сислової сфери, так і модифікацію фахових вимог й актуальних наукових досягнень. Кожен новий етап самовизначення дає можливість переосмислити свої попередні вибори, узагальнити набуті знання та фаховий досвід і зробити свідомий вибір своєї професійної діяльності. Тому професійне самовизначення фахівця постає циклічним процесом, який виникає й продовжується протягом усього професійного шляху та змінює його змістовну сутність і мотиваційно-ціннісну наповненість.

З позицій вчинково-циклічного підходу, професійне самовизначення майбутніх психологів слід розглядати як учинковий акт, в єдності його ситуаційного, мотиваційного, дійового і рефлексивного компонентів (В. Роменець [15; 17], А. В. Фурман [6; 12; 24]). Відповідно, проаналізуємо учинковий цикл ситуації самовизначення, мотивації самовизначення, акту самовизначення та рефлексії самовизначення в контексті професійного вибору майбутніх психологів.

Зазначимо, що початковим етапом професійного самовизначення майбутніх психологів є ситуація, яка починається з моменту усвідомлення необхідності прийняття цього важливого життєвого рішення. Загалом ситуація може бути сприятливою чи несприятливою для реалізації життєвих замислів суб'єкта, здатного творити власне життя [7; 16; 22]. Учинковий цикл ситуації самовизначення починається з суперечності, що усвідомлюється через її моральний зміст і завершується подоланням залежності від об'єктивно існуючих зовнішніх чи внутрішніх умов. Кризовість ситуації самовизначення, зумовлена культурно-історичними, соціокультурними, сімейними, етнічними та іншими чинниками, трансформується в індивідуальні ціннісні оцінки, які спрямовують власну активність особи або на подолання існуючих конфліктів, або на гармонізацію й співіснування протилежностей [15]. Ситуації самовизначення неможливо уникнути, оскільки вона відображає проєкцію людських бажань, пристрастей і мотивів. Слід також враховувати, що ускладнення обставин часто змушує людину діяти всупереч її цінностям, витрачаючи значні психологічні ресурси для збереження фізичного існування та забезпечення належного рівня життя. Соціальна відчуженість, самотність, втрата свободи та домінування прагматичних вартостей обмежують

можливості проектування життєвого шляху як вчинку. Однак учинковий потенціал, залежно від соціальної ситуації розвитку особи, може слугувати засобом подолання залежності від ситуації. Що стосується мотиваційного простору ситуації самовизначення, то на цьому етапі домінують індивідуальні, культурні або соціально значущі цінності. Базовою умовою подолання ситуації стає здатність людини до свідомого вибору мотивів і постановки мети, що відповідає її внутрішнім бажанням і прагненням. Найбільш результативними постають вчинкові механізми цілевизначення, засновані на потребі творчої самореалізації і самоздійснення. Ситуація завжди супроводжується конфліктом, подолання якого залежить від відповідної мотивації та психологічних особливостей суб'єкта. Тому дійовий етап учинкового циклу ситуації самовизначення передбачає перетворення ситуації, порушення існуючої рівноваги й актуальних адаптаційних спонукань. Важливою стає позиція індивіда, яка може бути суб'єктною чи об'єктною, активною чи пасивною. Як зазначав В. Роменець, людина повинна протиставити фаталістичному тлумаченню ситуації власну ініціативу, знаходячи можливості для її зміни і перетворення. На цьому етапі відбувається або подолання індивідом актуальної ситуації, модифікація чи трансформація її в потрібному для себе напрямку, або адаптація до неї і відмова від самовизначення [15]. Після цього настає рефлексивний етап учинкового циклу ситуації самовизначення, який характеризується осмисленням наслідків подолання ситуації. Важливими є як незалежність від ситуації, так і усвідомлення мотиву свого вчинку, рішучість, самокритичність та особиста відповідальність за результат. Лише усвідомлене й відповідальне осмислення наслідків подолання ситуації свідчить про адекватність зробленого вибору та можливість якісного перетворення свого внутрішнього світу. Отож у психологічному аспекті кожна ситуація самовизначення постає сукупністю об'єктивних і суб'єктивних обставин, які суперечать цінностям, мотивам чи інтересам людини. Водночас це процес виходу за межі існуючих обставин і їх перетворення відповідно до власних потреб.

Найважливішим компонентом вчинку професійного самовизначення майбутніх психологів є мотивація. Вона передбачає наявність внутрішніх стимулів, що спонукають людину до вибору професії. Відповідно до концепції В. Роменця, рушійні сили поведінки людини не зводяться до пасивного прийняття обставин, а реалізуються через активне утвердження себе й визначення власної долі [15]. Відповідна мотивація допомагає подолати конфліктність ситуації та прийняти рішення діяти певним чином, навіть якщо це вимагає ініціа-

тиви й боротьби з обставинами. Важливо, що розгортання вчинку самовизначення можливе лише за умов належного спонукання. При цьому мотивація самовизначення майбутнього психолога містить наступні складові: прагнення до самореалізації, потребу в професійному зростанні, бажання допомагати людям, знаходити відповіді на питання, які стосуються психічного життя особи, та ін. Мотивація також може включати зовнішні (соціальні, матеріальні чи моральні стимули), що допомагають чи перешкоджають у здійсненні професійного вибору. Принциповою умовою мотивації професійного самовизначення майбутніх психологів є наявність домінуючих внутрішніх спонук до вибору професії на основі власних ціннісних орієнтирів і професійно важливих переконань [1; 4; 8; 10; 19]. Учинковий цикл мотивації самовизначення починається з усвідомлення індивідом суперечностей між різними мотивами організації власної життєдіяльності та побудови життєвого шляху. Важливо розрізняти важливі для майбутніх психологів мотиви, які виникають у межах внутрішньої свободи, та стимули, що залежать від зовнішньої необхідності (наприклад, примусу, здобуття соціального статусу соціальних очікувань чи фінансових спонук). Труднощі професійного самовизначення часто спричиняються суперечностями між усвідомлюваними й неусвідомлюваними, альтруїстичними й егоїстичними, потребовими й ціннісними, соціальними й особистісними мотивами, що створює можливість для рефлексивної оцінки та самооцінки здійсненого вчинку [23]. Усвідомлення ж конфліктності мотивів спонукає суб'єкта до вибору найбільш відповідних сенсожиттєвим орієнтирам мотивів через боротьбу мотивів. За В. Роменцем, ця боротьба є центральним моментом вчинку, оскільки сенсожиттєві орієнтири визначають фундаментальні мотиви життєвого вибору. Часто вибір здійснюється за умов недостатніх аргументів, що посилює емоційні переживання, пов'язані з необхідністю відмови від інших значущих спонук. Автор вказує, що у боротьбі мотивів перемагає той, що найбільш відповідає моральному ідеалу. Наявність такого етичного взірця допомагає поєднати внутрішню свободу з відповідальністю за здійснений вибір [15]. Слід також урахувати, що динамічна боротьба мотиваційних спонук охоплює раціональні, емоційні, інтуїтивні, моральні, творчі та інші аспекти. Цей процес може схилити особу як до фаталізму (залежності від обставин), так і до волюнтаризму (ігнорування вимог актуальної ситуації) [28]. Суперечності між важливими мотивами розв'язуються на користь домінантного мотиву, який актуалізується логічно, емоційно або інтуїтивно, що суттєво впливає на зміст і форму вчинку. На етапі реалізації мотивів

суб'єкт «входить в екстаз учинку», проявляючи витримку, волю й насагу, що сприяють здійсненню професійного вибору. Оцінка мотивації професійного самовизначення вимагає аналізу її моральної цінності й індивідуальної значущості для особи. У підсумку, оптимальна мотивація професійного самовизначення майбутніх психологів передбачає авторство власного життя, а також гармонійне поєднання свободи, творчості й відповідальності за наслідки здійсненого професійного вибору.

Процес професійного самовизначення майбутніх психологів передбачає розгляд дії самовизначення як ключового елементу вчинкового вибору. Дія самовизначення відображає зміст прийнятого особою рішення щодо здійснення життєвого або професійного вибору. Аналізована дія має принципову відмінність від попередніх етапів учинкової активності, коли людина діяла в межах внутрішнього простору і часу, тоді як на етапі дії активність набуває поведінкових форм, стає об'єктивованою, публічною та доступною для оцінювання іншими [4; 5; 10; 20]. Здійснений майбутнім психологом професійний вибір (дія самовизначення) є результатом подолання ситуації та наявності відповідних мотивів. На цьому етапі студент переконується в оптимальному виборі фаху і спрямовує свої зусилля на оволодіння його вимогами. Це може бути як вибір спеціалізації в психології (наприклад, клінічний психолог, психотерапевт, психолог-консультант, гештальт-психолог тощо), так і вибір стратегії подальшого професійного розвитку. На цьому етапі майбутній фахівець здійснює низку конкретних кроків і вчинків, які ведуть до досягнення професійних цілей. Важливо, щоб ці дії базувалися на внутрішньому розумінні власної життєвої мети, а також обґрунтованості й осмисленості професійно важливих цілей. Ефективність дії самовизначення майбутніх психологів залежить від наявності таких психологічних якостей, як самостійність, креативність, ініціативність, моральність, наполегливість, принциповість, готовність до ризику та ін. З огляду на когнітивний аспект, акт самовизначення постає як розумова дія, проблемна задача та етап прийняття рішення. Вона забезпечує аналіз, узагальнення й формування нових категорій свідомості, моделює життєві сенси та способи їх реалізації. У контексті діяльнісного підходу дія самовизначення реалізується через розумову активність індивіда, постаючи інструментальною основою вирішення життєвих завдань. У процесі самовизначення як проблемної задачі суб'єкт стикається з необхідністю подолання суперечностей, задіюючи відповідні розумові процеси. Це потребує усвідомлення потреби, збору інформації, аналізу альтернатив, вибору найкращого варіанта, практичної реаліза-

ції й рефлексії результатів [9]. Важливо, що акт самовизначення здійснюється на основі критеріїв вибору, орієнтованих на цінності та смисли особистості. Водночас важливим є врахування обмежень, ризиків і відповідальності за наслідки вибору. Вважаємо, що власне дія самовизначення вимагає задіяння вольових механізмів прийняття рішень, що забезпечують динаміку поведінки за умов невизначеності й дозволяють суб'єкту перетворювати актуальну ситуацію й обирати певний напрямок самореалізації.

Важливо враховувати, що продуктивність самовизначення залежить від здатності особи до рефлексії. Післядія або рефлексія, як завершальний компонент учинку самовизначення, сприяє оцінюванню результативності й значущості прийнятих рішень. Вона базується на суб'єктивному аналізі власних дій, враховуючи моральну відповідальність перед собою і суспільством, та вимагає довіри до себе, самокритичності й урахування думки оточення. В цьому аспекті професійне самовизначення передбачає критичне осмислення прийнятого вибору та його відповідності власним цінностям і життєвим орієнтирам [14]. Майбутній психолог аналізує, чи правильно він визначив свій життєвий шлях, чи відповідає здійснений професійний вибір його внутрішнім переконанням і прагненням, а також вимогам професійної перспективи. Для адекватного професійного самовизначення майбутніх психологів важливою є як інтелектуальна рефлексія, що передбачає аналіз і осмислення здійснених дій з позицій їхньої раціональності, ефективності та відповідності цілям, так і особистісна рефлексія, яка пов'язана із самоаналізом особою свого внутрішнього світу й поведінки, враховуючи необхідність гармонізації власного Я і соціальних очікувань. Необхідною є й мета-рефлексія, яка забезпечує глибоке осмислення професійних чи життєвих виборів, їхню відповідність ціннісним орієнтирам людини, сприяючи виходу за межі свого Я й утвердженню себе як автора власного життя.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Отже, сутність вчинку самовизначення полягає у визначенні особою своїх життєвих і професійних пріоритетів, подоланні конфліктів із соціальним середовищем та самою собою, прийнятті усвідомлених рішень і оцінці досягнутих результатів. Професійне самовизначення майбутніх психологів з позицій вчинково-циклічного підходу є циклічним процесом, що актуалізується на різних етапах освітньо-професійної підготовки і включає постійну рефлексію своїх професійно значущих інтересів, цілей, мотивів і цінностей. Кожен новий етап самовизначення дає можливість переосмислити свої попередні вибори, узагальнити набуті знання та фахо-

вий досвід і зробити свідомий вибір професії, усвідомлюючи власну відповідальність перед собою й суспільством, утвердження професійних цінностей і розкриття свого потенціалу як фахівця. Також професійне самовизначення майбутніх психологів постає учинковим актом, в єдності його ситуаційного, мотиваційного, дієвого і рефлексивного компонентів. Відповідно, ситуація професійного самовизначення передбачає певну просторово-часову конфігурацію, де особа постає перед вибором професії в умовах соціального тиску й невизначеності; подолання ситуації передбачає її перетворення, зміну чи трансформацію, що дозволяє людині змінити обставини та пристосувати їх до власних потреб. Мотивація самовизначення включає боротьбу мотивів, де перемагає мотив, найбільш узгоджений із власними ціннісними засадами; для майбутнього психолога це означає здатність бути суб'єктом власного життєвого шляху й опанувати зовнішні обставини. Власне акт самовизначення знаменує практичне здійснення професійного вибору, в якому майбутній психолог зберігає статус суб'єкта вчинку, виступаючи автором власного життя і спрямовуючи свої зусилля на опанування вимогами й нормами професії. Післядія (рефлексія) професійного самовизначення передбачає усвідомлення правильності, дієвості та наслідків цього вчинку як для себе, так і для інших, і здійснюється з точки зору збереження моральної творчості, утвердження власних ціннісних орієнтирів та осмислення професійної діяльності як особисто й суспільно значущого блага. Для майбутніх психологів важливо, щоб здійснене професійне самовизначення ґрунтувалося на гуманістичних цінностях, забезпечувало свободу вибору, було осмисленим та мало творчо-перетворюючу природу, здатну змінити як особистість, так і її оточення. Це вимагає активної роботи над собою, переосмислення досвіду, вироблення позицій і переконань, прийняття рішень і їх подальшого корегування з урахуванням нових обставин.

Перспективами подальшого дослідження може стати емпіричне обґрунтування професійного самовизначення майбутніх психологів в аспекті вчинково-циклічного підходу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Антоненко Т.Л. Становлення ціннісно-сислової сфери особистості майбутнього фахівця: монографія. Київ: Педагогічна думка, 2018. 412 с.
2. Арцишевська О. Сутнісний аналіз самовизначення людини. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Філософські науки*. 2013. № 11. С. 9–12.
3. Боднар А.Я., Рибалочка К.А. Особливості професійного самовизначення сучасних студентів. *Психологія та психосоціальні інтервенції*. 2020. Т. 3. С. 3–10.

4. Вілюжаніна Т.А. Динаміка ціннісно-смислової сфери особистості в процесі професійного становлення майбутніх психологів: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. Київ, 2006. 22 с.
5. Вірна Ж.П. Мотиваційно-смилова регуляція у професіоналізації психолога: монографія. Луцьк: Вежа, 2003. 220 с.
6. Вітакультурна методологія: антологія: до 25-річчя наукової школи професора А.В. Фурмана. Тернопіль: ТНЕУ, 2019. 980 с.
7. Закатнов Д.О. Технології підготовки учнівської молоді до професійного самовизначення: монографія. Київ: Педагогічна думка, 2012. 160 с.
8. Карпенко З. Аксіологічна психологія особистості: монографія. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2018. 720 с.
9. Кауфман С. За межами піраміди потреб: новий погляд на самореалізацію. Київ: Лабораторія, 2021. 400 с.
10. Кучеренко Є.В. Розвиток професійного самовизначення майбутніх психологів: дис. ... канд. психол. наук. Київ, 2011. 254 с.
11. Лазарук А.Ф. Феноменологія самовизначення особи: базові теоретичні підходи у психології. *Психологія і суспільство*. 2024. № 1. С 131–149. doi: <https://doi.org/10.35774/pis2024.01.2024.01.131>.
12. Методологія і психологія гуманітарного пізнання: до 25-річчя наукової школи професора А. В. Фурмана. Тернопіль: ТНЕУ, 2019. 998 с.
13. Морщакова О. Самовизначення особистості у системі взаємовідносин «людина – світ» у рамках філософії вітакультури. *Психологія і суспільство*. 2008. № 1. С. 25–34.
14. Носко Л.А. Емпіричне дослідження рефлексивності студентів-психологів. *Актуальні проблеми психології*. 2016. Т. 7, № 42. С. 156–164.
15. Основи психології: підручник / за ред. О.В. Киричука, В.А. Роменця. Київ: Либідь, 1999. 632 с.
16. Помиткіна Л.В. Психологія прийняття особистістю стратегічних життєвих рішень: монографія. Київ: Кафедра, 2013. 381 с.
17. Психологія вчинку: шляхами творчості В.А. Роменця: зб. ст. / упоряд. П. А. М'ясоїд; відп. ред. А.В. Фурман. Київ: Либідь, 2012. 296 с.
18. Психологія людини: Л.С. Виготський та сучасна наука: збірник статей / за ред. М.В. Папучі. Вип. 2–3. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2020. 419 с.
19. Психологія професійного самовизначення особистості: монографія / М.С. Корольчук, Ю.В. Дроздова, В.М. Корольчук, В.І. Осьодло, А.М. Сипливий. Київ: КНТЕУ, 2018. 280 с.
20. Радчук Г.К. Аксіопсихологія вищої школи: монографія. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2014. 380 с.
21. Рибалка В.В. Психологія професійного самовизначення. Київ: Деміург, 2004. 224 с.
22. Франкл В. Людина в пошуках справжнього сенсу. Психолог у концтаборі. Харків: КСД, 2017. 160 с.
23. Фурман А.А. Психологія смисложиттєвого розвитку особистості: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2017. 508 с.
24. Фурман А.В. Категорійна матриця вітакультурної методології: від мислевчинення до канону. *Психологія і суспільство*. 2023. № 2. С. 6–50.
25. Фурман О. Джерела та засади осягнення позитивно-гармонійної Я-концепції як структурно-функціональної цілісності. *Психологія і суспільство*. 2023. № 2. С. 142–168.
26. Шафранський В.В. Формування готовності до професійної діяльності майбутніх фахівців зі спортивно-оздоровчого туризму у вищих навчальних закладах: дис. ... канд. пед. наук. Тернопіль, 2011. 270 с.
27. Maslow A. *Motivation and Personality*. New York: Harper and Row, 1970. 370 p.
28. Rogers C.R. *On Becoming a Person. A Therapist's View of Psychotherapy*. Boston; New York: Robinson, 2016. 429 p.